

УДК 343.3/7

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.51>

Анна Бабой,
асистент кафедри права
Вінницького національного аграрного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті охарактеризовано злочин «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність». Визначено актуальність даної тематики щодо захисту неповнолітніх від втягнення у злочинну діяльність, оскільки давно виявлено залежність рівня злочинності від злочинності неповнолітніх. Визначено, що нині українське кримінальне законодавство характеризується тенденцією до збільшення спеціальних норм про кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у вчинення злочину чи інших антигромадських дій, внаслідок чого в чинному КК України містяться одна загальна норма (ст. 304 КК) і дванадцять спеціальних норм, з котрих дві передбачені на рівні самостійного складу злочину (ст. 323, 324 КК) і десять – на рівні кваліфікуючої ознаки деяких конкретних складів злочинів (ч. 2 ст. 181, ч. 3 ст. 300, ч. 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 ст. 303, ч. 2 ст. 307, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317 КК).

Автором проаналізовано склад злочину, який передбачає кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, названо їх особливості. У процесі характеристики названо об'єкти злочинів, розмежовано поняття «втягнення» та «експлуатація», охарактеризовано злочинні наслідки як факультативний елемент складу цих злочинів, наведено та охарактеризовано типи суб'єктів, досліджено, з якою формою вини (пряма, непряма) вчиняються злочини, та інші особливості. Наведено класифікацію типів суб'єкта злочину «Втягнення неповнолітніх в злочинну діяльність» та надано їх загальну характеристику.

Ключові слова: втягнення неповнолітніх, втягнення в злочинну діяльність, особливості втягнення неповнолітніх, злочинність неповнолітніх, способи втягнення неповнолітніх.

Постановка проблеми. Захист дітей є, завжди був і буде пріоритетним напрямом державної політики у зв'язку з тим, що діти як ніхто піддаються антигромадському та іншому негативному впливу, їх дуже легко втягнути в кримінальну та будь-яку іншу заборонену законом діяльність. Саме тому захист дітей від протиправних посягань на їхній моральний та фізичний розвиток має особливу значущість також у зв'язку з тим, що давно відома певна залежність злочинності загалом від злочинності неповнолітніх, яка сьогодні набула загрозливого розмаху. Тому, на нашу думку, це питання є актуальним поза часовими рамками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на наукову і практичну значущість, питання втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність досліджене в працях багатьох вчених, зокрема О.М. Ситнік [1], О.С. Майгур [2], І.М. Охріменко, Н.В. Лигун [3], В.К. Негоденко [4], О.А. Гритенко [5], О.І. Топольськова [6], та багатьох інших.

Мета. Автор ставить за мету характеристику злочину втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність та визначення особливостей та недоліків правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Натепер у сфері охорони дітей є чимало проблем: демографічна криза, загострення проблеми здоров'я дітей, соціальне сирітство, зростання дитячої бездоглядності, злочинність неповнолітніх, порушення їхніх майнових прав. Перехідний період в Україні характеризується відсутністю належного механізму реалізації правового захисту неповнолітніх від втягнення в злочинну діяльність.

Конституція України у ст. 52 проголошує, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [7]. Відповідно до ст. 1 Конвенції про права дитини [8], «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше». Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність вже давно стало однією з глобальних проблем кримінально-правової політики України та інших держав, адже злочинність серед неповнолітніх у певному сенсі є фактором росту злочинності дорослих. І, щоб не допустити зростання злочинності, слід зосередити увагу на запобіганні їй, передусім, захистити неповнолітніх осіб від негативних явищ, серед яких украй небезпечним є втягнення

дорослими особами неповнолітніх у злочинну діяльність.

Важливість і значущість суспільних відносин, на які посягає даний злочин, не викликає сумніву. Забезпечення прав дитини належить до глобальних проблем сучасності, у вирішенні якої зацікавлена вся світова спільнота. Це пояснюється визначною роллю підростаючого покоління в гарантуванні життєздатності суспільства та прогнозуванні його майбутнього розвитку [9, с. 246]. Кримінологічні дослідження свідчать про певну закономірність: чим раніше людина вибирає злочинний шлях, тим довшим і небезпечнішим він є, а особа – менш виправною. У літературі юридичного спрямування містяться численні дані вибіркового дослідження, згідно з якими більше ніж кожен третій злочин, вчинений неповнолітнім, – наслідок втягнення його у злочинну діяльність дорослим [3, с. 181–188].

На думку О.С. Майгур, прагнення виявити самостійність, реалізувати себе є часто однією з причин, які спонукають неповнолітніх до скоєння правопорушень або становлять фундамент для безперешкодного втягнення їх у злочинну діяльність. До особливих станів, які відіграють суттєву роль у залученні неповнолітніх у злочинну діяльність, слід також віднести страх перед дорослим або боязнь фізичного насильства, бажання виправдати довіру дорослого. Усе це має вагомий значення для встановлення характеру і пояснення того, чи усвідомлював підліток, що має місце злочинна діяльність стосовно нього самого, чи міг він передбачати можливі, іноді тяжкі, наслідки, які можуть настати в результаті подальших спільних дій із дорослим [2, с. 231].

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного суду «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» [11] під втягненням неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність треба розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю. Втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії.

Щодо об'єкта злочину, передбаченого ст. 304 КК України, то родовим об'єктом даного злочину є громадський порядок та моральність. Однак це не означає, що

втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність посягає лише на громадський порядок і моральність. Розібратись у цьому питанні можна тільки тоді, коли проаналізувати безпосередній об'єкт даного виду злочину, тобто встановити, які конкретні суспільні відносини порушуються насамперед.

Безпосереднім об'єктом втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність більшість криміналістів вважає громадський порядок, моральність і нормальний розвиток неповнолітніх. Ототожнення родового і безпосереднього об'єктів даного злочину пояснюється тим, що у разі вчинення вказаного злочину одночасно порушується нормальний фізичний розвиток та правильне моральне виховання підростаючого покоління, ставляться під загрозу важливі інтереси неповнолітніх.

Обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 304 КК України, є потерпілі. У даному випадку це неповнолітні, тобто особи чоловічої або жіночої статі, які не досягли 18-річного віку. А потерпілий – малолітня особа – є кваліфікуючою ознакою цього злочину. Кримінальний кодекс України [12] поняття неповнолітнього не надає. Але стаття 6 Сімейного кодексу України визначає, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, тобто вісімнадцяти років [13]. Кримінальний процесуальний кодекс у п.п. 11, 12 ч. 1 ст. 3 визначає, що малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років; неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [14]. Виходячи із викладеного, вважаємо доцільним і логічним назву статті 304 КК України викласти як «Втягнення дітей у злочинну діяльність». Це підтверджується частиною першою, яка підкреслює, що втягнення саме неповнолітніх, а частина друга логічно продовжує цю думку визначенням тих самих дій, вчинених щодо малолітньої особи.

Доречним буде зазначити, що в диспозиції ст. 304 КК України зроблено вказівку на потерпілого у множині, кримінальна відповідальність настає і тоді, коли посягання вчинене і проти однієї такої особи. Однак необхідно враховувати, що кримінальна відповідальність за зазначені дії настає як у разі, коли доросла особа знала про неповнолітній вік втягнуваного, так і тоді, коли вона за обставинами справи повинна була або могла про це знати.

Для характеристики об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 304 КК України, важливим є розмежування понять «втягнення» і «використання». Принципова відмінність між поняттям «втягнення» та «використання» полягає в такому. «Втяг-

нення» – це схилення дитини до злочину або іншої негативної девіації, тобто вчинення дитиною активної протиправної або аморальної дії (крадіжки, шахрайства, вживання спиртних напоїв, жебракування тощо). Використання, у свою чергу, означає трактування злочинцем дитини не як людини, а як корисної для нього речі, що своїм виглядом спонукає інших осіб до безоплатної передачі йому певних матеріальних цінностей (грошей, продуктів тощо), тобто в такому разі дитина є знаряддям учинення антигромадських дій, будучи одночасно беззахисною жертвою правопорушника.

За словами В.К. Негоденка, «з об'єктивної сторони втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність може здійснюватися лише шляхом активних дій. Без прямого психічного впливу на неповнолітнього неможливо, як правило, залучити його до злочинної діяльності та інших антигромадських занять» [4, с. 16]. Звичайно, втягнення неповнолітніх в зазначений вище вид діяльності може здійснюватися різними способами. До таких належать переконання, залякування, підкуп, обман, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких спонукань, пропозиція вчинити злочин, обіцянка винагороди.

Втягнення може здійснюватися шляхом психічного або фізичного насильства. Психічне насильство в основному виражається в погрозах чи залякуванні (нанесенням тілесних ушкоджень, завданням іншої шкоди, але якщо така погроза є реальною), обмані, обіцянках тощо, тобто в будь-яких діях, які мають вплинути на неповнолітнього без застосування сили. Фізичне насильство полягає в нанесенні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, побоях тощо. У разі застосування фізичного насильства щодо неповнолітньої особи дії винного необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів [10]. Відповідно до Постанови втягнення у заняття жебрацтвом – це умисне схилення неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб як самостійно неповнолітнім, так і спільно з дорослими особами [10].

Важливо відзначити, як вважає О.А. Гритенко, що окремі автори дотримуються думки, що втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність має передбачати діяльність у буквальному сенсі [5, с. 48–51]. Так, автором підкреслюється, що втягнення зазвичай передбачає втягнення не в один конкретний злочин, а взагалі в злочинну діяльність (вчинення декількох злочинів). Така позиція є спірною, оскільки тлумачення поняття втягнення неповнолітнього

у злочинну діяльність як схилення його до скоєння ряду злочинів фактично звужує склад цього злочину. Це може призвести до ухилення від кримінальної відповідальності за схилення неповнолітнього до одного злочину. Таки чином, у теорії й практиці затвердилась позиція, що під втягненням неповнолітнього слід розуміти діяльність, спрямовану на збудження в нього бажання (прагнення) брати участь у вчиненні одного або кількох злочинів [5, с. 124–125]. Втягнення в злочинну діяльність неповнолітніх – психічний чи фізичний вплив на неповнолітнього, вчинений дорослою особою з метою схилити його до вчинення злочину або участі в ньому в ролі співвиконавця або пособника в антигромадських діях. Таке втягнення пов'язане з безпосереднім впливом на неповнолітнього й може бути вчинене способом погрози, шантажу, обману, переконання, поради, обіцянки тощо [5, с. 50].

Отже, термін «втягнення» передбачає свідоме рішення дитини брати участь у злочинній діяльності, а термін «використання» стосується не здатних усвідомлювати свої вчинки немовлят або дітей молодшого віку, котрих злочинці використовують як «корисну річ», що відкриває гаманці громадян.

Злочин, передбачений ст. 304 КК України, вважається закінченим з моменту здійснення дорослим дій, спрямованих на залучення неповнолітнього в злочинну або іншу антигромадську діяльність, незалежно від того, чи скоїв неповнолітній злочин. Річ у тому, що значення терміна «втягнення», на відміну від «втягування», відображає вже завершений процес та навіть на семантичному рівні пов'язує певні дії (втягування) з наслідками (втягнення). Тобто у буквальному значенні потерпілий має втягнутися до певного виду антигромадської діяльності в результаті втягувальних (спрямованих на втягнення) дій винного. При цьому звернімо увагу, що в назві та диспозиції ч. 1 ст. 304 КК України застосовується категорія «втягнення», а не «дії, спрямовані на втягнення».

Таким чином, законодавчий термін «втягнення» вказує як на суспільно небезпечне діяння, так і на наслідки. Інакше будь-яку, навіть разову невдалу пропозицію вжити алкогольний напій, адресовану неповнолітньому, слід кваліфікувати як закінчений злочин, передбачений відповідною частиною ст. 304 КК України, що є явним порушенням принципу ненадмірності кримінальної репресії з причин відсутності суспільної небезпечності самого діяння. Тобто діянням винного обов'язково має кореспондуватися (так визначати, таким чином, суспільну небезпечність діяння) певна поведінка непо-

внолітнього. У контексті загальнотеоретичного вчення про склад правопорушення остання є не чим іншим, як наслідком діяння. Але тут слід зробити таке зауваження.

Відповідно до ППВСУ у справах про втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність [10] суди мають перевіряти, чи зазначено чітко й конкретно у постановках про притягнення як обвинуваченого та в обвинувальних висновках, у чому саме полягало втягнення, його форми та способи, а якщо дорослий вчинив злочин у групі з неповнолітнім, – роль кожного з них. Тому велике значення для характеристики складів злочинів втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність та притягнення винних до кримінальної відповідальності має спосіб втягнення у злочинну діяльність. Відповідно до дослідження І.О. Топольської [6, с. 114–115] змішаних криміногенних груп, найчастіше застосовуються такі способи впливу на неповнолітніх:

1) спекулювання на почуттях хибної товариствськості, «злодійської» честі та благодетства (понад 37% всіх випадків);

2) заохочення й експлуатація низьких інстинктів (жадібності, скупості, примітивних потягів) – 23%;

3) відкрите фізичне та психологічне насильство – 20,9%;

4) демонстрація уявної поваги, довіри, заступництва – 13,7%;

5) 5.прохання, поради, гумор, глузування, завдання, доручення – 5,4% [6, с. 114].

Дорослі включають у свою кримінальну групу неповнолітнього з визначеними, чітко окресленими цілями для досягнення високої результативності злочинної діяльності. Неповнолітній потрібен їм як інструмент злочинної дії: пролізти у квартиру, заманити жертву, виконати роль посильного, зв'язкового, викрасти автомобіль и вчинити інше діяння [6, с. 114–115].

Загалом, ми підтримуємо висновки вченої О.І. Топольської щодо способів втягнення в злочинну діяльність, та у свою чергу хочемо зауважити, що наше дослідження виявило дещо відмінний перелік сучасних способів втягнення. Перш за все варто наголосити, що серед сучасних способів втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність переважають ненасильницькі способи. Значне місце серед ненасильницьких способів займає пропозиція вчинити злочин, поєднана з переконанням у вигідності, прибутковості вчинення злочину та безкарності у зв'язку з недосягненням віку кримінальної відповідальності (у разі недосягнення потерпілим передбаченого віку) або ж із застосуванням обману щодо їх безкарності.

Втягнення неповнолітніх у вчинення злочину шляхом застосування психічного насильства, що полягає у висловленні погроз заподіяння тілесних ушкоджень, чи розголошення відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці, чи погроза вчинення інших дій, що негативно відібується на житті потерпілого, на практиці трапляється не дуже часто. Цей спосіб втягнення застосовується переважно в тих випадках, коли неповнолітній вже перебуває під певним впливом (наприклад, членство в угрупованні з антисоціальною спрямованістю). Залучення до злочинної діяльності в такий спосіб вже ставить своєрідний маркер приналежності до певної групи антисоціального спрямування, що значною мірою ускладнює перебування такої особи в соціумі. Фізичне насильство як спосіб втягнення трапляється досить рідко. Здебільшого це потерпілі від домашнього насильства та особи, які перебувають під впливом антисоціальних угруповань, де насильство є формою залучення до кримінальної активності.

Кримінальній відповідальності за втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність можуть бути піддані особи, які на час вчинення цих дій досягли вісімнадцятирічного віку [10], тоді як ч. 1 ст. 22 КК України [11] визначає, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років.

О.М. Ситнік [2] пропонує класифікувати типи суб'єктів кримінальної відповідальності за допомогою комплексних критеріїв кримінологічної типології. На його думку, застосування цієї узвичаєної гносеологічної практики на підставі здійсненого ним контент-аналізу 240 обвинувальних вироків та матеріалів 150 кримінальних справ і проваджень про злочини, передбачені ст. 304 КК України, матеріалів ЗМІ дозволяє виділити основні типи втягувачів.

І. За глибиною та стійкістю антисуспільної спрямованості:

1. Ситуативний тип, який загалом характеризується позитивною спрямованістю на вищому та середньому рівнях. Для нього втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність виявляється першим власним у житті кримінальним досвідом. Останній набувається під впливом чи-то збігу тяжких життєвих обставин, чи-то іншої криміногенної ситуації. Таких у структурі всіх втягувачів близько 15%.

2. Послідовно-криміногенний тип, на відміну від попереднього, вирізняється до певної міри розвиненими антисуспільними рисами, деформованою моральною

та правовою свідомістю. Такі особи раніше неодноразово допускали вчинення адміністративних правопорушень чи окремих, не пов'язаних цілісною діяльністю, злочинів, притягалися до відповідного виду юридичної відповідальності. Втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність, таким чином, постає закономірним результатом розвитку наявних антисуспільних якостей, сприяє їх закріпленню, подальшому загостренню. Вказаний тип у структурі втягувачів займає близько 75%.

3. Злісний тип фіксується приблизно у 8% випадків втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Для такої особи характерна стійка антисуспільна спрямованість, ведення паразитичного способу життя, наявність вагомого кримінального досвіду (2 і більше злочинів), досвіду відбування покарання у виді позбавлення волі. Злісний тип вирізняється також відверто зневажливим ставленням до норм права, суспільної моралі, зокрема до цінностей трудового, сімейного життя, особливого ставлення до дітей, їхніх особливих (порівняно з дорослими) психологічних, фізичних потреб.

4. Особливо злісний – найбільш небезпечний та відносно нечисленний (до 2%) тип втягувачів. Для нього характерний розлогий кримінальний, тюремний досвід, відсутність каяття за вчинені злочини, суто інструментальне, уречевлене (як винаток – рекрутивне) ставлення до втягуваного неповнолітнього; наявність зв'язків у злочинному середовищі, сповідування антицінностей кримінальної субкультури, глибинний морально-правовий нігілізм.

II. За особливістю мотивації злочинної діяльності:

1. Корисливо-агресивний (експансіоністський, експлуататорський) тип, таких серед втягувачів абсолютна більшість, що, власне, відображено й у відповідних показниках кримінально-правової структури, де корисливі злочини мають найбільшу питому вагу. При цьому варто акцентувати на тому, що втягувач є неординарним корисливим злочинцем.

2. Агресивно-негативістський тип репрезентований особами, які втягують неповнолітніх у вчинення хуліганства, різних проявів кримінального вандалізму. Як і в попередньому випадку, неповнолітній для втягувача є транзитивним об'єктом цілепокладання, опрідметнення власних потреб. У структурі ж останніх переважають спонуки самоактуалізації (самоствердження), прагнення до утвердження поваги з боку втягуваних неповнолітніх. Такий тип займає приблизно 1,5% у структурі втягувачів.

3. Агресивно-інструментальний тип, якому властиве цілком раціональне використання неповнолітнього, його допомоги під час вчинення агресивно-насильницьких злочинів, передусім під час спричинення умисних тілесних ушкоджень різного ступеня, згвалтувань, розбійних нападів, зокрема, поєднаних з умисними вбивствами.

4. Ігровий тип втягує неповнолітнього у злочинну діяльність з метою посилення емпатії, співпереживання з ним ситуації небезпеки від чинення як корисливих, так і агресивно-насильницьких злочинів. У подібних ситуаціях, як правило, вікова різниця між втягувачем та втягуваним – незначна, що й зумовлює перш за все психологічну потребу втягувача в участі неповнолітнього у вчинюваному ним злочині. Вказаний тип становить близько 0,5%.

5. Раціонально-нігілістичний тип, для якого основна спонукка втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність – не разове його використання в конкретному злочині, а планомірне формування у нього високого ступеню готовності до тривалої злочинної діяльності, в тому числі й на засадах субординації у форматі відносин патронажу-клієнтізму.

Запропоновану О.М. Ситнік типологію [2] втягувачів неповнолітніх у злочинну діяльність можна доповнювати і конкретизувати. У межах кожного типу можливо виділити більш дрібні підтипи. Також можна класифікувати типів втягувачів і за іншими критеріями. Проте варто зазначити, що дана типологія має велике практичне значення для врахування виділених та охарактеризованих нами кримінологічних типів у превентивній практиці, здатна підвищити ефективність розслідування таких злочинів, забезпечити необхідну специфікацію кримінально-превентивних практик з огляду на особистісні риси злочинців. На нашу думку, необхідні подальші дослідження у цій сфері: максимальна конкретизація типів втягувачів неповнолітніх у злочинну діяльність, класифікація за новими критеріями та розроблення з урахуванням типів злочинців заходів превентивного характеру, оскільки превентивна діяльність здатна запобігти вчиненню злочинів та має завжди передувати іншим заходам.

На думку В.В. Кузнецова, суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 304 КК, характеризується прямим умислом. Також необхідно брати до уваги, що кримінальна відповідальність за зазначені дії настає у разі, коли доросла особа знала або допускала неповнолітній вік втягуваного [14, с. 148].

Проте варто зазначити, що не всі вчені погоджуються із трактуванням, що в даних злочинах вина можлива лише у формі пря-

мого умислу. Так, М.О. Букач [15, с. 115], М.Й. Коржанський [16, с. 105, 108] та ін.) вважають, що формальний склад злочину допускає можливість наявності як прямого, так і непрямого умислу. Річ у тому, що законодавчі дефініції вказаних видів умислу не дають підстав для твердження про виключність будь-якого з видів умислу для злочинів з формальним складом, адже ставлення до суспільно небезпечних наслідків (за якими і розмежовуються прямий та непрямий умисел) у таких злочинах взагалі не може бути визначене через винесення самих наслідків за межі складу злочину. У цьому контексті обґрунтованою видається неодноразово висловлювана в науковій літературі точка зору, згідно з якою злочинів без наслідків не існує. Тому ми переконані в тому, що визнання та доведення на теоретичному рівні можливості вчинення досліджуваного злочину як із прямим, так і з непрямым умислом є необхідною умовою для підвищення в майбутньому ефективності застосування кримінального закону.

О.О. Дудоров, стверджуючи, що злочин, передбачений ст. 304 КК України, може вчинятися тільки з прямим умислом, водночас зауважує, що під час слідства необхідно з'ясувати, чи усвідомлювала доросла особа, що своїми діями втягує неповнолітнього у вчинення злочину або іншу антигромадську діяльність. Необхідно також урахувати, що кримінальна відповідальність за зазначені дії настає як у разі, коли доросла особа знала про неповнолітній вік втягнутого, так і тоді, коли вона за обставинами справи повинна була або могла про це знати [17, с. 199]. Власне, остання думка, яка дублює змістовно й текстуально ідентичні положення, викладена в абз. 2 п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27.02.2004 року [10], ставить під сумнів позицію щодо виключності прямого умислу при втягненні неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність.

Таким чином, слід визнати, що втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність може бути вчинене як із прямим, так і з непрямым умислом. У зв'язку з цим необхідним вважаємо внести відповідні зміни до положень абз. 2 п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27.02.2004 р., прибравши вказівку на виключно прямий умисел вчинення цього злочину; цілком достатньою буде посилання тільки на умисну форму вини [10].

Висновки

У статті охарактеризовано злочин «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність». Визначено актуальність даної тематики щодо

захисту неповнолітніх від втягнення у злочинну діяльність, оскільки давно виявлено залежність рівня злочинності від злочинності неповнолітніх. Визначено, що нині українське кримінальне законодавство характеризується тенденцією до збільшення спеціальних норм про кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у вчинення злочину чи інших антигромадських дій.

У зв'язку з проведеним аналізом, на нашу думку, доцільно закріпити на законодавчому рівні положення, що особа, яка втягує неповнолітнього у вчинення зазначених дій, має досягти 18-ти років. Також відповідальність має наставати за втягнення неповнолітнього у «...вчинення злочину». Доцільним виглядає виділення окремими статтями втягнення неповнолітнього у вчинення злочину та у вчинення антигромадського діяння. Також неоднозначно вирішується питання про необхідність поділу норми, передбаченої ст. 304 КК України, на дві: втягнення у вчинення злочину та втягнення в іншу антисоціальну діяльність.

Автором проаналізовано склад злочину, який передбачає кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, названо їх особливості. У процесі характеристики названо об'єкти злочинів, розмежовано поняття «втягнення» та «експлуатація», охарактеризовано злочинні наслідки як факультативний елемент складу цих злочинів, наведено та охарактеризовано типи суб'єктів, досліджено, з якою формою вини (пряма, непряма) вчиняються злочини та інші особливості.

Список використаних джерел:

1. Ситнік О.М. Кримінологічна типологія осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1 (22). С. 194–197.
2. Майгур О.С. Психологічні та педагогічні проблеми роботи з делінквентами. *Юридична психологія та педагогіка*. 2013. № 1. С. 227–233.
3. Охріменко І.М., Лигун Н.В. Утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: психологічні детермінанти. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 179–188.
4. Негоденко В.К. Відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Київ: Наукова думка, 1971. 72 с.
5. Гритенко О.А. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: теоретичні аспекти. *Боротьба з молодіжною злочинністю*: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (27 вересня 2013 р.). Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2013. 238 с.
6. Топольскова І.О. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням

неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2003. 184 с.

7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

8. Конвенція ООН про права дитини : Міжнародний документ ООН від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_021 (дата звернення: 05.12.2019).

9. Дегтярьова І. В. Порівняльний аналіз зарубіжного і вітчизняного кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Форум права* : електрон. фах. вид. 2011. № 1. С. 246–249. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_45 (дата звернення: 05.12.2019).

10. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0002700-04> (дата звернення: 05.12.2019).

11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.12.2019).

12. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 05.12.2019).

13. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.12.2019).

14. Кузнецов В.В. Злочини проти громадського порядку та моральності. Київ : Вид. Паливода А.В., 2007. 160 с.

15. Букач М.О. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 221 с.

16. Коржанський М.Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини : монографія. Київ : Атіка, 2004. 216 с.

17. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник : у 2-х т. Т. 2 / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2012. 704 с.

The article describes the crime of "Involvement of minors in criminal activity". The relevance of this topic to the protection of minors from involvement in criminal activity has been determined, as the dependence of crime rates on juvenile delinquency has long been revealed. It is determined that at present the Ukrainian criminal legislation is characterized by a tendency to increase the special norms on criminal liability for involvement of minors in committing a crime or other antisocial acts, as a result of which the current Criminal Code of Ukraine contains one general rule (Article 304 of the Criminal Code), out of which 12 special norms two are provided at the level of the independent composition of the crime (Articles 323, 324 of the Criminal Code) and ten at the level of the qualifying feature of certain specific crime types (Part 2 of Article 181, Part 3 of Article 300, Part 3 of Article 301, Part 3 of Article 302, Part 3 of Article 303, Part 2 of p. 307, p. 3, Art. 307, p. 3, Art. 309, p. 2, Art. 315, p. 2, Art. 317 of the Criminal Code).

The author analyzes the composition of the crime, which provides for criminal liability for involvement of minors in criminal activity, describes their features. In the process of characterization, the objects of crime are named, the concepts of "involvement" and "exploitation" are delineated, the criminal consequences are characterized as an optional element of the composition of these crimes, the types of subjects are described and characterized, what form of guilt (direct, indirect) are committed other features. The classification of types of the subject of crime "Involvement of minors in criminal activity" is given and their general characteristic is given.

In the process of characterization of crimes, named objects of crime, differentiated concepts of "involvement" and "operation", characterized the criminal consequences as an optional element of the composition of these crimes, lists and characterized the types of subjects, investigated with what form of guilt (direct, indirect) crimes and other features.

Key words: involvement of minors, involvement in criminal activity, features of involvement of minors, crimes of minors, ways of involvement of minors.